

У18

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

УВАРОВА Світлана Геннадіївна

УДК 374

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ
У ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОМУ НАПРЯМІ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

13.00.02 – теорія і методика навчання технологій

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2013

9066
НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
БИКОВСЬКА Олена Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри позашкільної освіти;
Інститут екології економіки і права, ректор.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
БЕХ Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання НАПН України,
директор;

кандидат педагогічних наук, доцент
ПАВХ Стефанія Петрівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри технологічної освіти.

Захист дисертації відбудеться «29» квітня 2013 р. об 11 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.19 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «29» березня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. П. Малезик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне становлення та розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави визначає право людини на вільний розвиток своєї особистості. З метою сприяння забезпеченню культурно-освітніх потреб дітей, створення умов для їх творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку, виявлення і підтримки талановитих та обдарованих дітей, організації змістовного дозвілля, вдосконалення виховної роботи та розбудови системи позашкільної освіти Указом Президента України № 756/2012 від 28.12.2012 р. в Україні у 2013 році оголошено і проводиться Рік дитячої творчості, що засвідчує особливу актуальність питання розвитку юної творчої особистості, її самореалізації.

Встановлено, що самореалізація творчої особистості є складним багаторівневим психічним виявом, що включає різні аспекти. Загальновідомо, що в процесі самореалізації людина, спираючись на власні сутнісні сили, реалізує закладені в ній задатки, забезпечує власний гармонійний розвиток, задоволення базових потреб і досягнення гідного соціального статусу. Результатом самореалізації особистості стає позитивний вплив людини на соціум, державу, світ.

Питанням самореалізації особистості найбільша увага приділяється у таких науках, як філософія, психологія та педагогіка, де розкриваються основні положення про пізнання світу та сутність людини, її буття; закономірності розвитку і прояву психіки взагалі і людини як конкретної особистості; педагогічні механізми розвитку і самореалізації творчої особистості.

Педагогічні основи самореалізації творчої особистості вагомого значення набувають у позашкільній освіті. Це зумовлено тим, що позашкільна освіта, позашкільні навчальні заклади та гуртки, групи та творчі об'єднання представлені різними напрямками, що характеризує наявність суттєвого потенціалу для різнобічного і гармонійного розвитку особистості з урахуванням її психологічних та вікових особливостей, об'єктивних потреб та інтересів, включення учнів до реальної діяльності.

Художньо-естетичний напрям позашкільної освіти диктує мету і зміст, спрямовані саме на розвиток творчих здібностей особистості учня у процесі художньої творчості і передбачає розвиток художньо-естетичних здібностей, уяви, фантазії, формування таких компетентностей, як пізнавальна, практична, творча, соціальна тощо. При цьому навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах є засобом формування стійкого інтересу і потреби у творчій самореалізації та подальшому самовдосконаленні.

Аналіз наукових і методичних джерел з питань самореалізації творчої особистості засвідчує наявність широкого спектра досліджень різних її аспектів.

Важливі концептуальні підходи до розвитку особистості, її самореалізації розкрили видатні сучасні українські вчені-філософи В. Андрущенко, В. Бех, Г. Волинка, І. Зязюн, В. Кремень, М. Михальченко, Ю. Романенко, А. Толстоухов та ін.

Психологічні основи самореалізації особистості представили у своїх працях відомі психологи І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, І. Кон, О. Леонт'єв, С. Максименко, А. Маслоу, В. Петровський, С. Рубінштейн, З. Фрейд та ін. Так, І. Бех у своїх працях зосереджує увагу на особистісно орієнтованому підході у процесі виховання творчої особистості; Л. Виготський досліджує особистість та її формування у дитячому віці; С. Рубінштейн та О. Леонт'єв присвятили свої праці питанням вивчення здібностей дітей у відповідності до загальної психологічної теорії.

Педагогічні та психолого-педагогічні аспекти самореалізації особистості розкривають у своїх роботах В. Андреев, Є. Вахромова, Т. Вівчарик, І. Іванов, Л. Коростильова, В. Лозова, І. Мартинюк, Ю. Ненько, О. Савченко, С. Сисосєва, Л. Сохань, Н. Тарасевич, В. Тихонович, А. Щекатунова, Н. Щуркова та ін.

Вагомим внеском у розвиток теоретико-методичних засад позашкільної освіти, позашкільних навчальних закладів, зокрема з художньо-естетичного напрямку, стали праці сучасних вчених О. Баришевої, О. Биковської, С. Борисової, В. Вербицького, А. Корнієнко, І. Лавриш, Д. Лебедева, О. Литовченко, Т. Сущенко та ін.

Водночас, проведений аналіз теорії та практики самореалізації творчої особистості дозволив виділити такі суперечності:

– між зростаючими вимогами до особистості учня, його самореалізації у майбутньому і недостатньою розробкою теоретико-практичних положень у системі позашкільної освіти;

– між розвитком ідей самореалізації творчої особистості і складністю їх впровадження у практику освіти, зокрема позашкільної;

– між об'єктивною потребою в самореалізації творчої особистості і недостатньою розробленістю організаційно-педагогічних умов самореалізації.

Таким чином, необхідність подолання вищезазначених суперечностей зумовила актуальність і необхідність вибору теми і проведення дисертаційного дослідження **«Самореалізація творчої особистості учня у художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження пов'язано з Програмою розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 рр., затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 р. № 378, Державною цільовою соціальною програмою розвитку позашкільної освіти на період до 2014 р., затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 785, та здійснено

відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 28.01.2004 р.).

Дана наукова робота пов'язана з дослідженням «Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні» (державний реєстраційний номер 0108U011032), що проводилося відповідно до Розпорядження Президента України від 26.06.2008 р. № 207/2008–рп «Про надання грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих вчених» та дослідженням «Розроблення змісту підготовки педагогічних працівників для позашкільної освіти в Україні» (державний реєстраційний номер 0111U008209) відповідно до Указу Президента України від 20.05.2011 р. № 592/2011 «Про призначення грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих вчених на 2011 рік» за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 2 від 29.09.2011 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 28.02.2012 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, визначити та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Вивчити стан досліджуваної проблеми в теорії та педагогічній практиці.
2. Визначити організаційно-педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.
3. Охарактеризувати компоненти та показники самореалізації творчої особистості учня в позашкільній освіті.
4. Експериментально перевірити рівень самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.

Об'єкт дослідження: самореалізація творчої особистості.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є:

– концептуальні положення про освіту, які визначаються законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства», Указами Президента «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності», «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді», Державною цільовою соціальною програмою розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, Державною

національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття), Концепцією позашкільної освіти та виховання, Положенням про позашкільний навчальний заклад тощо;

– фундаментальні філософські підходи до розвитку особистості, її самореалізації (В. Андрущенко, В. Бех, Г. Волинка, І. Зязюн, В. Кремень, М. Михальченко, Ю. Романенко, А. Толстоухов та ін.);

– фундаментальні положення з проблеми самореалізації особистості (Я. Білокур, С. Гармаш, О. Жигайло, Н. Іващенко, І. Онищук, С. Овчаров О. Савченко, С. Сисоева, А. Щекатунова, Н. Щуркова та ін.);

– загальнотеоретичні та практичні положення з питань психології самореалізації особистості (І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, І. Кон, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, З. Фрейд та ін.);

– фундаментальні положення щодо позашкільної освіти та її ролі в розвитку особистості, її творчих здібностей (О. Биковська, В. Вербицький, О. Литовченко, Г. Пустовіт, Т. Сущенко та ін.);

У дисертаційній роботі використано комплекс загальнонаукових, конкретно-наукових, спеціальних **методів дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз та синтез філософських, педагогічних, психологічних, соціологічних наукових знань, нормативних документів, навчальних видань з проблеми самореалізації творчої особистості в позашкільних навчальних закладах; моделювання, систематизація та узагальнення теоретичних і методичних основ самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти;

– *емпіричні*: аналіз та узагальнення практики самореалізації творчої особистості в позашкільних навчальних закладах; бесіди, анкетування, інтерв'ювання та соціологічне опитування з проблеми самореалізації творчої особистості в позашкільних навчальних закладах; констатувальний та формувальний експерименти, статистична та аналітична обробка експериментальних даних щодо педагогічної ефективності науково обґрунтованих організаційно-педагогічних умов самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в такому:

– *вперше* визначено й теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти; розкрито та подано структуру організаційно-педагогічних умов за компонентами (організаційний, цільовий, процесуальний);

– *уточнено* сутність поняття «самореалізація творчої особистості в позашкільній освіті»; теоретичні основи самореалізації творчої особистості в системі освіти; розкрито компоненти та показники самореалізації творчої особистості учня в позашкільній освіті (пізнавальний, практичний і творчий);

– *набули подальшого розвитку* положення щодо самореалізації творчої особистості у позашкільних навчальних закладах; основні підходи і положення щодо організації навчально-виховного процесу; ролі позашкільної освіти в навчанні, вихованні, розвитку та соціалізації особистості.

Практична значимість дослідження полягає в розробці і впровадженні в навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів навчальних програм та методичних рекомендацій щодо самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.

Матеріали дослідження можуть використовуватися в системі позашкільної освіти педагогічними працівниками позашкільних навчальних закладів, а також викладачами та студентами вищих педагогічних навчальних закладів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, спеціалістами органів управління освіти і науки та іншими спеціалістами.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснювалося в системі позашкільної освіти, зокрема в таких позашкільних навчальних закладах, як: Центр позашкільної роботи Святошинського району м. Києва (довідка № 245 від 26.12.2012 р.), Центр творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» м. Києва (довідка № 244 від 25.12.2012 р.), Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості (довідка № 463 від 28.12.2012 р.), Рівненський міський Палац дітей та молоді (довідка № 02–18/358 від 26.12.2012 р.).

Крім того, окремими видами експериментальної роботи також було охоплено учнів позашкільних навчальних закладів м. Києва, Полтавської, Сумської, Черкаської, Чернігівської, Тернопільської областей.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження постійно доповідались і обговорювалися на засіданнях науково-дослідної лабораторії теорії та методики позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, конференціях, семінарах, «круглих столах» міжнародного, всеукраїнського, районного рівнів з питань позашкільної освіти, діяльності позашкільних навчальних закладів.

Висновки і рекомендації доповідалися на наукових заходах:

міжнародних науково-практичних конференцій: «Наукова еліта у розвитку держав» (Київ, 2012), «Політика щастя» (Київ, 2012), «Номо interruptus. Доля сюжету у 21 столітті» (Київ, 2011), «Негаразди психічного життя: індивід та його родина» (Єреван, 2011), «Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації» (Київ, 2010), «Вільні асоціації» (Київ, 2009), «Науково-методичне забезпечення позашкільної освіти: теорія і практика» (Київ, 2008), «Сімейні об'єктні стосунки у світлі сучасних психоаналітичних(глибинно-психологічних) концепцій» (Ялта, 2007);

всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Університет – позашкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» (Київ, 2010), «Теоретичні та методологічні основи практичної психології: єдність вербальних та невербальних методів глибинної психокорекції» (Ялта, 2010), «Особистість як об'єкт маніпуляції» (Київ, 2004), «Актуальні проблеми законодавчого забезпечення захисту суспільної моралі» (Київ, 2004); звітних наукових конференціях викладачів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, 2009, 2010, 2011, 2012) тощо.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 15 наукових та навчально-методичних працях, серед яких 6 – одноосібні статті в наукових фахових виданнях, 9 публікацій у журналах, збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, таблиць (7), рисунків (22), списку використаних джерел (366 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 210 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження обраної теми; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічну та теоретичну основи дослідження; охарактеризовано методи науково-дослідної роботи; розкрито наукову новизну та практичне значення дослідження, подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі **«Теоретичні основи самореалізації творчої особистості»** проаналізовано теоретичні основи самореалізації творчої особистості як психолого-педагогічної проблеми; розкрито особливості позашкільної освіти щодо самореалізації творчої особистості.

Аналіз теоретичних положень основ самореалізації особистості в позашкільній освіті показав, що ця проблема пов'язана із зростанням суспільного попиту на формування та всебічний розвиток творчої особистості, її інтелектуальних, психологічних, моральних та інших якостей, збагачення культурного досвіду. Крім цього необхідним постає створення умов для розвитку творчого потенціалу і самореалізації особистості кожного учня, здатного створювати та примножувати матеріальні і духовні цінності суспільства.

Встановлено, що проблема самореалізації особистості в позашкільній освіті є багатофакторним феноменом та пов'язана з такими науками, як педагогіка, психологія, філософія, соціологія, культурологія та ін.

Узагальнення різних підходів та аналіз практики показали, що за сучасних умов самореалізація творчої особистості в позашкільній освіті – це цілеспрямований процес і результат їх творчої діяльності, що передбачає

оволодіння ними сукупністю знань, вмінь, навичок, здібностей і якостей, які сприяють їх становленню і розвитку як творчих особистостей.

Проблеми самореалізації творчої особистості досліджуються у двох напрямках: з одного боку, самореалізація особистості розглядається як така, що є важливою та корисною для суспільства, оскільки у результаті творчої діяльності створюються матеріально-духовні цінності. З іншого боку, самореалізація творчої особистості розглядається як внутрішні зміни особистості (моральні якості, творчі здібності, поведінка тощо), що виникають у процесі творчої діяльності відповідно до психологічних та вікових особливостей учнів, згідно з їх інтересами.

З'ясовано, що самореалізація творчої особистості неможлива у відриві від творчої діяльності, де творчість є засобом виявлення та розвитку здібностей особистості. У процесі такої діяльності індивід стає суб'єктом і об'єктом взаємодії одночасно, вчиться висувати ідеї та втілювати їх у життя.

При цьому самореалізація творчої особистості виступає процесом діяльності, у ході якої активно формуються та розвиваються здібності і потенціал, формуються інтереси та потреби у здійсненні творчої діяльності та відбувається вирішення актуальних проблем особистості через досягнення певного результату творчої активності.

Встановлено, що розвиток самореалізації творчої особистості відбувається в три основні етапи: творче наслідування, репродуктивний, винахідницький.

У сучасній системі позашкільної освіти самореалізація творчої особистості учня виступає важливим показником життєдіяльності, самоактуалізації та самоствердження особистості. При цьому самореалізація виявляється в процесі участі в будь-якій творчій діяльності, що охоплює всі рівні творчої активності учнів гуртків, творчих об'єднань, клубів, позашкільних навчальних закладів і дозволяє розкрити творчий потенціал учня.

Виявлено, що в структурі напрямів позашкільної освіти художньо-естетичний напрям виступає одним з основних засобів гармонійного розвитку особистості учня, і тому є важливим не лише з точки зору здійснення художньої та мистецької діяльності, але й для самореалізації особистості в повсякденному житті. Слід відмітити, що знання, навички, уява, фантазія, мислення, які формуються в процесі занять у позашкільному навчальному закладі, сприяють формуванню вмінь у майбутньому знаходити творчі конструктивні рішення щодо розв'язання естетичних, культурних, соціальних, екологічних, економічних, правових та інших питань.

Водночас, актуальним питанням щодо самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти залишається визначення та розкриття організаційно-педагогічних умов.

У другому розділі «**Організаційно-педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти**» обґрунтовано і розкрито основні умови самореалізації творчої особистості учня в позашкільних навчальних закладах, представлено шляхи і засоби вдосконалення змісту, розширення організаційних форм та методів самореалізації творчої особистості учня в позашкільному навчальному закладі тощо.

З'ясовано, що гуртки, групи та інші творчі об'єднання позашкільних навчальних закладів художньо-естетичного напрямку позашкільної освіти містять великий потенціал для самореалізації творчої особистості учня, культивування їх моральних цінностей на основі залучення до мистецтва та здійснення власної художньої творчої діяльності.

У процесі дослідження нами визначено, що позашкільна освіта дає змогу учневі не лише організувати свій вільний час, проводити дозвілля або здійснювати його вибір, але й усвідомлено підходити до визначення свого подальшого життєвого шляху. Це обумовлено тим, що на сьогодні пріоритетним напрямом позашкільної освіти є сприяння становленню гармонійної, різнобічно розвиненої особистості з її унікальністю, неповторністю, творчою активністю, внутрішньою свободою, духовністю, потребою в самореалізації.

Встановлено, що ефективність самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти залежить від організації такого навчально-виховного процесу, який передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію учнів та педагога на основі взаємодопомоги, взаєморозуміння, довіри, визнання індивідуальності особистості тощо. При цьому діалог між учнем та педагогом є необхідною складовою впливу на свідомість учня, його розвиток, формування ціннісного ставлення до навколишньої дійсності і поштовхом до подальшого становлення, самореалізації.

Вагому роль у самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти мають відповідні організаційно-педагогічні умови. Дослідженням встановлено, що основними серед них є: вдосконалення мети, принципів і завдань самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти; розширення змісту, форм і методів здійснення художньої творчої діяльності; розвиток засобів впливу на самореалізацію творчої особистості, її здібності, потреби, інтереси тощо.

З метою структурування таких організаційно-педагогічних умов самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти нами виділено три компоненти, структуровані за відповідними критеріями, а саме: організаційний, цільовий та процесуальний.

Структура організаційно-педагогічних умов самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти подана на рис. 1.

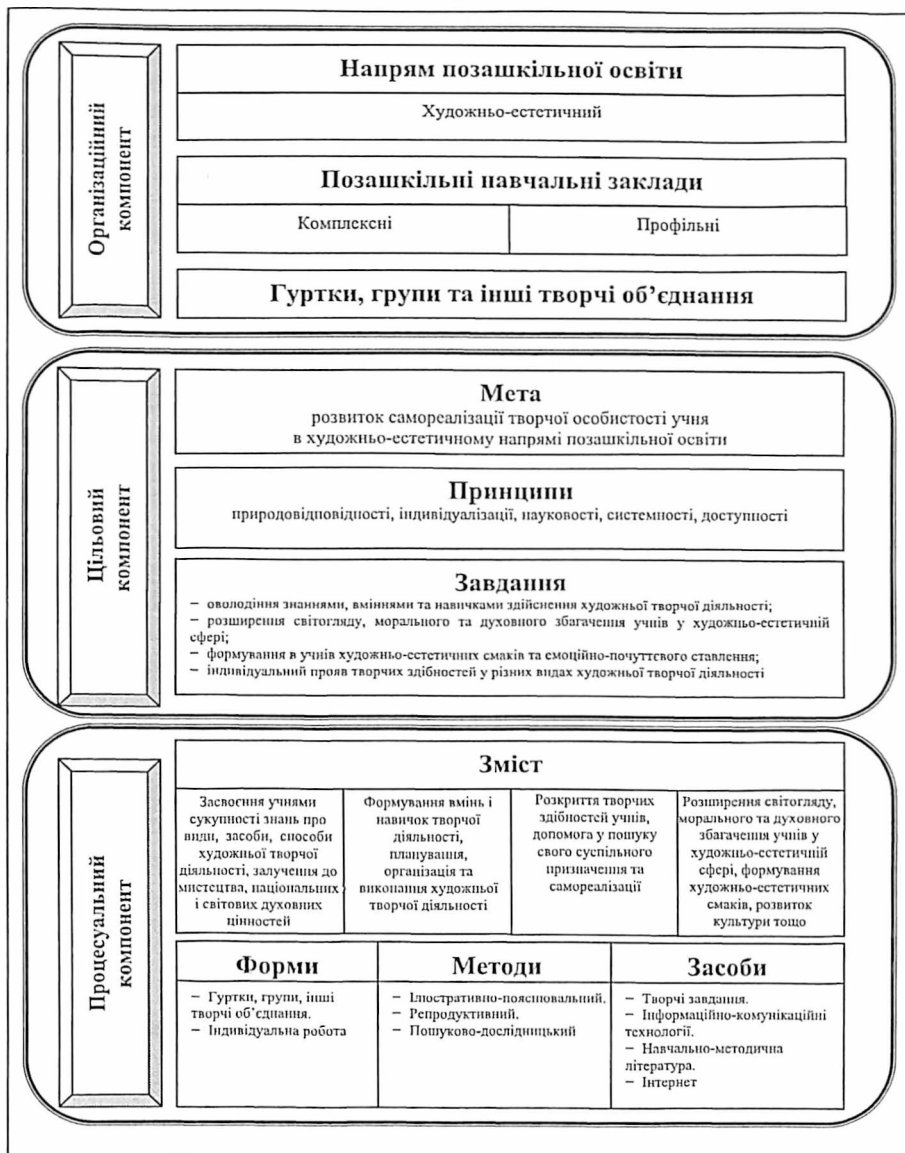

Рис. 1. Структура організаційно-педагогічних умов самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти

Встановлено, що в структурі організаційно-педагогічних умов самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти організаційний компонент включає гуртки, групи та інші творчі об'єднання художньо-естетичного напрямку позашкільної освіти, позашкільних навчальних закладів; до цільового компонента належать мета, принципи та завдання розвитку самореалізації творчої особистості в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти; процесуальний компонент включає зміст, форми та методи розвитку самореалізації творчої особистості в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.

Необхідним завданням дослідження постала експериментальна перевірка визначених нами організаційно-педагогічних умов самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.

У третьому розділі **«Організація та результати експериментального дослідження»** висвітлено питання дослідно-експериментальної перевірки дієвості організаційно-педагогічних умов самореалізації творчої особистості учня в позашкільному навчальному закладі, компонентів та показників самореалізації творчої особистості учня в позашкільній освіті.

Дослідженням встановлено, що особливу роль у самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти має рівень її розвитку. Враховуючи, що самореалізація як критерій охоплює питання обізнаності, знань, вмінь, навичок, ціннісних орієнтацій, інтересів, уподобань, здібностей тощо, нами виділено три складові самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти, а саме: пізнавальна, практична і творча. Так, пізнавальний компонент самореалізації творчої особистості в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти вказує на володіння основами знань з художньої творчості, ерудицію, аналітичне та критичне мислення, вміння виділяти головне з широкого кола здобутої інформації, здійснювати вірний та свідомий вибір об'єктів діяльності відповідно до художньо-естетичних інтересів. Показниками пізнавального компонента є володіння поняттями, знаннями з образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, знання і розуміння творів мистецтва, набуття морально-психологічних якостей, знання способів організації змістовного дозвілля тощо.

Слід відмітити, що практичний компонент самореалізації творчої особистості визначає вміння учнів раціонально і самостійно організовувати художню працю, набувати елементарні мистецькі вміння, готовність до виконання роботи, застосування отриманих знань на практиці та успішне володіння вміннями і навичками творчої роботи. Показниками практичного компонента самореалізації учня є: формування практичних умінь і навичок художньої праці, залучення учнів до творчої праці, володіння технологіями виготовлення художніх виробів, розробка проектних завдань тощо.

Творчий компонент самореалізації учнів визначає рівень здатності прийняття нестандартних проектних рішень, здійснення самостійного вибору технології виготовлення художніх виробів, участі учнів у вирішенні творчих завдань, внесення елементів новизни при створенні моделей та конструкцій, участі в раціоналізації, тобто в роботі на творчому рівні. Показниками творчого компонента визначено: вміння створювати образи, що мають естетичну, художню, соціальну цінність та безпосередньо впливають на духовний світ людини, особистісні здібності, здатність на основі прийомів та навичок відтворення образів експлікувати їх як ряд завдань, що вирішуються в особистій творчій праці.

Розроблені нами організаційно-педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти з припущенням щодо позитивного впливу на рівень розвитку самореалізації учня вимагали експериментального підтвердження.

Під час проведення експерименту використовувалася розроблена нами методика педагогічної оцінки рівня розвитку самореалізації учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.

В основу цієї методики було покладено структурно-компонентний метод педагогічної оцінки рівня розвитку самореалізації учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти за пізнавальним, практичним і творчим компонентами, що дозволило знайти можливості підвищення ефективності розвитку як кожного компонента, так і всієї досліджуваної якості в цілому.

Відповідно до розроблених показників та типових характеристик під час як констатувального, так і формувального етапів експериментів було проведено педагогічну оцінку рівня розвитку самореалізації учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти, де за основу було обрано трирівневу систему з низьким, середнім та високим рівнями. Варто відмітити, що формування контрольних та експериментальних груп здійснювалося на рівноправних умовах шляхом випадкового відбору. При цьому констатувальний етап експерименту показав, що рівень самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти за пізнавальним, практичним і творчим компонентами в зазначених групах був приблизно однаковий.

На основі порівняння експериментальних та контрольних груп, що характеризують рівні самореалізації учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти на формувальному етапі експерименту, можна зробити висновок про ефективність розроблених умов щодо самореалізації учня у художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти (рис. 2, 3, 4).

Встановлено, що на формувальному етапі експерименту високий рівень самореалізації творчої особистості в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти за пізнавальним компонентом в експериментальній групі гуртків показали 38% учнів, а в контрольній групі – 31%. Середній рівень – 53% учнів експериментальної групи і 46% – у контрольній. Низький рівень – 9% учнів експериментальної групи і 23% – контрольної (рис. 2).

За практичним компонентом високий рівень самореалізації творчої особистості в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти в експериментальній групі гуртків показали 34% учнів, а у контрольній групі – 31%. Середній рівень – 58% учнів експериментальної групи і 42% – у контрольній. Низький рівень – 8% учнів експериментальної групи і 27% – контрольної (рис. 3).

Високий рівень самореалізації творчої особистості в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти за творчим компонентом в експериментальній групі гуртків показали 33% учнів, а в контрольній групі – 25%. Середній рівень – 57% учнів експериментальної групи і 44% – у контрольній. Низький рівень – 10% учнів експериментальної групи і 31% – контрольної (рис. 4).

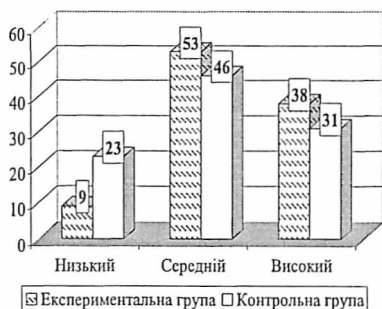

Рис. 2. Показники рівнів самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти контрольної та експериментальної груп за пізнавальним компонентом на формувальному етапі експерименту, %

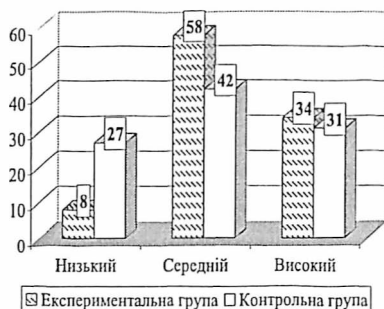

Рис. 3. Показники рівнів самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти контрольної та експериментальної груп за практичним компонентом на формувальному етапі експерименту, %

Рис. 4. Показники рівнів самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти контрольної та експериментальної груп за творчим компонентом на формувальному етапі експерименту, %

З метою перевірки результатів педагогічного експерименту проводилася статистична обробка та аналіз отриманих даних. Достовірність даних, які характеризують рівні розвитку самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти в позашкільних навчальних закладах була експериментально підтверджена.

Таким чином, комплексний аналіз результатів дослідження дає змогу стверджувати, що запропоновані організаційно-педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти є інноваційними, доцільними і такими, що заслуговують на впровадження в освітній процес позашкільних навчальних закладів.

Проведене дослідження процесу самореалізації творчої особистості учня у художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти засвідчило досягнення поставленої мети та розв'язання завдань і дало підстави зробити висновки та визначити перспективи подальшої розробки проблеми.

ВИСНОВКИ

1. Вивчення психологічних, педагогічних, філософських, соціологічних джерел з питань розвитку та самореалізації творчої особистості, дозволило розкрити стан досліджуваної проблеми в теорії та педагогічній практиці й показало її важливість у сучасних умовах. Виявлено, що важливість та актуальність її розробки зумовлюється зростанням ролі позашкільної освіти у розвитку особистості, забезпеченні культурно-освітніх потреб дітей у позашкільних навчальних закладах.

Узагальнення різних підходів та аналіз практики показали, що в сучасних умовах самореалізація учнів у позашкільній освіті – це цілеспрямований процес і результат їх творчої діяльності, що передбачає оволодіння ними сукупністю знань, вмінь, навичок, здібностей і якостей, які сприяють їх становленню і розвитку як творчих особистостей.

2. У результаті дослідження з'ясовано, що самореалізація творчої особистості здійснюється шляхом включення до діяльності, де людина втілює те, що створює. Особливе значення в самореалізації творчої особистості в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти мають відповідні організаційно-педагогічні умови як сукупність взаємопов'язаних компонентів навчально-виховного процесу, що сприяють розвитку особистості, досягненню високих результатів у творчій діяльності.

Визначено організаційно-педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти за структурними компонентами, що включають: організаційний компонент (гуртки, групи та інші творчі об'єднання художньо-естетичного напрямку позашкільної освіти, позашкільних навчальних закладів); цільовий компонент (мета, принципи та завдання розвитку самореалізації творчої особистості в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти); процесуальний компонент (зміст, форми та методи розвитку самореалізації творчої особистості у художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти).

Встановлено, що необхідними організаційно-педагогічними умовами для самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти, які сприяють ефективному здійсненню навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі, є: врахування психологічних, глибинно-психологічних та вікових особливостей учнів (характер, темперамент, особливості уваги, пам'яті, уяви тощо); організація навчально-виховної діяльності відповідно до потреб та інтересів учня, його активності, ставлення до творчої діяльності; врахування попередньої підготовки учнів, наявність знань, умінь та навичок, які були сформовані в школі.

3. У процесі дослідження встановлено, що самореалізація творчої особистості учня – це інтегративна якість, де основні компоненти включають: пізнавальний (розкриває ступінь обізнаності особистості, рівень її знань), практичний (характеризує вміння застосовувати теоретичні знання на практиці) і творчий (розкриває здатність особистості здійснювати творчу діяльність). Відповідно до кожного компонента охарактеризовано показники самореалізації творчої особистості учня в позашкільній освіті.

4. Експериментально перевірено ефективність запропонованих організаційно-педагогічних умов самореалізації творчої особистості учня в

художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти. Рівень самореалізації учня в позашкільних навчальних закладах в експериментальних групах у порівнянні з контрольними є вищим.

Водночас проведене дослідження не охоплює всіх аспектів проблеми самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти. Зокрема, потребує подальшої теоретико-експериментальної розробки проблематика порівняльного аналізу самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти України та інших держав, професійної підготовки майбутніх педагогів до здійснення педагогічної діяльності в позашкільних навчальних закладах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Статті в наукових фахових виданнях

1. Уварова С. Г. Деякі аспекти творчої самореалізації та обдарованості дітей / С. Г. Уварова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 16. – С. 189–192.
2. Уварова С. Г. Педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня у позашкільній освіті / С. Г. Уварова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 17. – С. 163–167.
3. Уварова С. Г. До питання психологічного аспекту самореалізації творчої особистості учня / С. Г. Уварова // Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. ст. – К. : НПУ, 2012. – Вип. СІ (102). – С. 198–203. – (Серія “Педагогічні та історичні науки”).
4. Уварова С. Г. Філософські аспекти глибинної психології та психоаналізу / С. Г. Уварова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 18. – С. 177–180.
5. Уварова С. Г. Самореалізація творчої особистості як наукова проблема // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 36. – С. 178–181. – (Серія “Педагогічні та історичні науки”).

6. Уварова С. Г. Деякі аспекти педагогічного і глибинно психологічного підходу до дитячого малюнка / С. Г. Уварова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 37. – С. 128–131. – (Серія “Педагогічні та історичні науки”).

Матеріали і тези науково-практичних конференцій

7. Уварова С. Г. Особливості самореалізації творчої особистості учня у художньо-естетичному напрямі позашкільній освіті // Наукова еліта у розвитку держав : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (Україна, Київ, 9–10 жовт. 2012 р.) упоряд. О. В. Биковська, О. В. Лісовий, С. О. Лихота, Л. Л. Макаренко ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т екології економіки і права ; Нац. центр «Мала академія наук України». – Вип. 1. – К. : Інформ. системи, 2012. – С. 221–225.

Публікації в інших виданнях

8. Уварова С. Г. Родительская роль и функциональное бесплодие / С. Г. Уварова // Психоанализ. Часопис. – 2003. – № 3. – С. 84–94.
9. Уварова С. Г. Свободные ассоциации / С. Г. Уварова // Психоанализ. Часопис. – 2009. – № 2(13). – С. 29–35.
10. Уварова С. Г. Субъект как сюжет / С. Г. Уварова // Психоанализ. Часопис. – 2012. – № 1(16). – С. 30–35.
11. Уварова С. Г. Проблема верволка в средней полосе / С. Г. Уварова // Психоанализ. Часопис. – 2006. – № 1(8). – С. 7–18.
12. Уварова С. Г. Интерес к психоанализу: история соблазнения / С. Г. Уварова // Психоанализ. Часопис. – 2007. – № 2(10). – С. 63–71.
13. Уварова С. Г. Невозможное и возможное в психоанализе / С. Г. Уварова // Психоанализ. Часопис. – 2009. – № 1(12). – С. 22–29.
14. Уварова С. Г. Свободные ассоциации – трансформация смыслов / С. Г. Уварова // Европейский журнал психоанализа. – 2013. – № 1. – С. 139–147.
15. Словник психологічних термінів (з глибинної психології) / уклад. : С. Г. Уварова, Б. Г. Херсонський ; за ред. С. І. Рясенко. – К. : Держсоцслужба, 2006. – 260 с.

АНОТАЦІЇ

Уварова С. Г. Самореалізація творчої особистості учня у художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання технологій. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2013.

Дисертаційне дослідження присвячене питанню самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти. Проаналізовано особливості самореалізації творчої особистості як психолого-педагогічної проблеми.

Розкрито організаційно-педагогічні умови самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти за відповідними структурними компонентами (організаційний, цільовий, процесуальний).

Експериментально доведено ефективність запропонованих організаційно-педагогічних умов самореалізації творчої особистості учня в художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти.

Ключові слова: самореалізація творчої особистості, позашкільна освіта, художньо-естетичний напрям, творчість, особистість учня, позашкільний навчальний заклад.

Уварова С. Г. Самореализация творческой личности учащегося в художественно-эстетическом направлении внешкольного образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения технологий. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2013.

В результате проведенного исследования выяснено состояние исследуемой проблемы и раскрыты теоретические основы самореализации творческой личности как психолого-педагогической проблемы и специфики художественно-эстетического направления в системе внешкольного образования.

Установлено, что формирование творческих способностей личности предусматривает учет сущности творческой деятельности и современных достижений психолого-педагогических наук на уровне содержания и самого процесса. Человек имеет способности к творчеству во все периоды своей жизни и во всех сферах деятельности, поскольку каждый индивид имеет творческий

потенциал разных уровней, а творческие способности поддаются развитию и культивированию.

Выяснено, что творческая самореализация учеников выступает как форма целенаправленной деятельности или творческой активности, ориентированная на реализацию сущностных возможностей личности и ее способностей в пределах личностно значимой творческой деятельности, в которой происходит раскрытие потенциала личности и переход ее потенциальных способностей в актуальные.

Раскрыто, что формирование творческих способностей личности учащегося должно происходить на базе общих принципов обучения и воспитания, в частности принципов учета индивидуальных, возрастных и психологических способностей обучаемых. Занятия во внешкольных учебных учреждениях должны строиться на основе принципов внешкольного образования, с учётом которых педагог, принимая во внимание центральное место учащегося в педагогической деятельности, выступает организатором, руководителем учебно-воспитательного процесса, используя различные методики и технологии обучения, воспитания, развития и социализации.

На основании анализа основных положений, определены организационно-педагогические условия самореализации творческой личности ученика в художественно-эстетическом направлении внешкольного образования по структурным компонентам, которые включают: организационный компонент (кружки, группы и другие творческие объединения художественно-эстетического направления внешкольного образования, внешкольных учебных учреждений); целевой компонент (цель, принципы и задачи развития самореализации творческой личности в художественно-эстетическом направлении внешкольного образования); процессуальный компонент (содержание, формы и методы развития самореализации творческой личности в художественно-эстетическом направлении внешкольного образования).

Выяснено, что необходимыми организационно-педагогическими условиями для самореализации творческой личности ученика в художественно-эстетическом направлении внешкольного образования, которые способствуют эффективному осуществлению учебно-воспитательного процесса во внешкольном учебном учреждении, относятся следующие: учет психологических, глубинно-психологических и возрастных особенностей учеников (характер, темперамент, особенности внимания, памяти, воображения и др.); организация учебно-воспитательной деятельности в соответствии с потребностями и интересами ученика, его активности, отношения к творческой деятельности; учет предыдущей подготовки учеников, наличие знаний, умений и навыков, которые были сформированы в школе.

Установлено, что главной формой организации художественного творчества во внешкольных учебных учреждениях является кружок. Кружок представляет собой организацию деятельности детей и юношества на добровольных началах в соответствии с их интересами и склонностями.

Исследование показало, что основными элементами системы организационных форм во внешкольном образовании является групповая и индивидуальная работа. Основными методами обучения являются иллюстративно-объяснительный, репродуктивный и исследовательско-поисковый.

Экспериментально проверены предложенные организационно-педагогические условия самореализации творческой личности учащегося в художественно-эстетическом направлении внешкольного образования. Уровень самореализации учащегося во внешкольных учебных учреждениях в экспериментальных группах в сравнении с контрольными является более высоким.

Ключевые слова: самореализация творческой личности, внешкольное образование, художественно-эстетическое направление, творчество, личность ученика, внешкольное учреждение.

Uvarova S. G. Self-realization of pupil's creative personality within the art aesthetic trend of non-formal education. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of candidate of pedagogical sciences on speciality 13.00.02 – the Theory and Methodology of training in technologies. – National Pedagogical M. P. Dragomanov University. – Kyiv, 2013.

Dissertation research is devoted to the specifics of self-realization of the pupil's creative personality within the art aesthetic trend of non-formal education. The features of self-realization of the creative personality as psychological and pedagogical problem have been analyzed. Pedagogical terms for self-realization of the pupil's creative personality within the art aesthetic trend of non-formal education have been reported in depth.

The features of art aesthetic trend in the system of non-formal education have been revealed. The system for improving the content of self-realization of the pupil's creative personality within the art aesthetic trend of non-formal education has been developed. The organizational forms and methods of self-realization of the pupil's creative personality within the art aesthetic trend of non-formal education have been studied.

The efficiency of art aesthetic trend of non-formal education for self-realization of the pupil's creative personality has been proved experimentally.

Keywords: self-realization of the creative personality, non-formal education, art aesthetic trend, creativity, pupil's personality, out-of-school educational establishment.

НБ НПУ

100127743

Підписано до друку 28.00.2013 р. Формат 60x84/00.

Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Наклад 100 прим. Зам. № 122

Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.

(044) 239-30-26